

Arbeidsmigratie

Wie heeft mijn asperges uit de grond gestoken? En wie pakt mijn online bestelde boek in? Arbeidsmigranten zijn vaak onzichtbaar in het dagelijks leven van veel inwoners van Nederland.

[Lees verder](#)

Energie

Hoe denken Brabanders over duurzame energie? En wat als je de middelen niet hebt om te investeren in duurzame energie? Lees over ons onderzoek hiernaar en onze pilot naar aanleiding hiervan.

[Lees verder](#)

Waarde van cultuur

Wat is de sociale waarde van cultuur? Wat is de toegevoegde waarde van cultuur aan de Brabantse economie eigenlijk? Hoe gaat het überhaupt met de cultuur in Brabant?

[Lees verder](#)

Expeditie Brabant

In de Expeditie Brabant hebben we samen met Telos en BrabantAdvies onze kennis en inzichten gebundeld. Feitelijke ontwikkelingen, de belangrijkste opgaven, inzichten en keuzes richting 2030 in Brabant.

[Lees verder](#)

HET PON

'Lef en liefde', 'Gezond en gelukkig', 'Duurzaam, Sterk, Aantrekkelijk'

Zomaar wat titels van de nieuwe Brabantse coalitieakkoorden. Het besef dringt ook in gemeenten door dat economie, kwaliteit van leven, natuur en milieu en veiligheid, afhankelijk zijn van elkaar. Dat is mooi. Want alhoewel de samenhang tussen de 3 P's (People, Planet, Profit) al langer werd gezien, stijgt de spanning tussen deze elementen. En verbetering komt eigenlijk vooral tot stand door de inzet van nieuwe technologieën, nieuwe regels en nieuwe organisatievormen. Het gaat dan ook niet slechts om het verbeteren van het bestaande: het gaat meer en meer om een overgang naar iets nieuws. Transities dus.

De grotere transitieopgaven staan beschreven, vanuit het besef dat nu gehandeld moet worden om te werken aan kwaliteit op langere termijn. In dit magazine wordt op verschillende plekken hiervoor input geleverd, zoals ten aanzien van de energietransitie. Met daarnaast inzichten uit onderzoeken die de afgelopen periode door ons zijn uitgevoerd. Rondom arbeidsmigranten bijvoorbeeld. Of het grote onderzoek naar Waarde van Cultuur. Kijk ter verdere inspiratie ook eens naar het resultaat van onze samenwerking met Omroep Brabant: de tiendelige tv-serie Brabant 2050.

[Veel kijk- en leesplezier!](#)

ARBEIDSMIGRANT EN

Langstraat en Metropoolregio Eindhoven

Het aantal Poolse arbeidsmigranten in de Langstraat en de Metropoolregio Eindhoven is in korte tijd sterk toegenomen en zal waarschijnlijk nog blijven stijgen. Wat betekent dit voor arbeid, huisvesting en integratie?

Hoe is het met de Poolse arbeidsmigrant?

Bianca Szytniewski interviewde voor ons 86 Poolse arbeidsmigranten. Een reflectie op de verhalen die ze tijdens haar veldwerk hoorde.

Doen we het samen?

Britte van Dalen organiseerde groepsgesprekken met omwonenden van locaties waar grote groepen arbeidsmigranten wonen. Anna van Andel beschrijft haar ervaringen op de werkvloer van een distributiecentrum.

Vervolgstappen: Verder in de Langstraat

Een half jaar na de presentatie voor de wethouders belden wij met Susan Brooijmans en Mathilde Mollenhorst van de gemeente Waalwijk om de huidige stand van zaken te peilen na ons rapport over de Langstraat.

Langstraat en Metropoolregio Eindhoven

Buitenlandse werknemers, voornamelijk uit landen in Midden en Oost-Europa, werken op plekken waar en momenten waarop ze niet veel in contact komen met Nederlanders. En, zeker als ze tijdelijk in Nederland zijn, wonen arbeidsmigranten vaak op plekken of via woonvormen die sociaal verkeer niet stimuleren. De laatste maanden is er wel weer veel aandacht voor het vraagstuk in de Brabantse media; daarin worden met name de huisvestingsproblemen besproken. Dat aspect zorgt ook bij bestuurders en beleidsmakers voor kopzorgen. Maar het vraagstuk omhelst meer.

Het PON onderzocht voor 24 Brabantse gemeenten in Midden en Zuid-Oost Brabant het arbeidsmigrantenvraagstuk via de thema's wonen, werken, wonen en participatie. We gebruikten daarbij de onderzoeksaanpak 'de hele keten in beeld'. Zo analyseerden we naast het beleid van de gemeenten ondermeer de ervaringen en visies van 86 arbeidsmigranten, 18 bedrijven, 8 uitzendbureaus, 4 huisvesters/beheerder, 25 sleutelfiguren en 790 Brabanders.

Inmiddels is er ook op het niveau van de Provincie Noord-Brabant aandacht voor arbeidsmigranten. Op 20 april 2018 is de breed gedragen motie M61A Bestuursopdracht Arbeidsmigratie aangenomen. In het kader daarvan is Het PON gevraagd om een Brabantbrede inventarisatie van knelpunten die er bestaan als het gaat om het brede maatschappelijke vraagstuk arbeidsmigratie.

Motie M61A: Bestuursopdracht Arbeidsmigratie

Van zorg naar sturing: het arbeidsmigrantenvraagstuk in de metropoolregio Eindhoven

Lees het volledige rapport

In opdracht van de Metropoolregio Eindhoven (MRE) we in de 21 MRE-gemeenten onderzoek gedaan naar het vraagstuk rond arbeidsmigranten als het gaat om werken, wonen en participatie. Het doel van dit onderzoek is om ervaringen, ontwikkelingen en knelpunten van betrokken actoren in kaart te brengen en daarmee te verhelderen wat vanuit de lokale overheid nodig is. Via interviews, groepsgesprekken, documentenanalyse en een online vragenlijstonderzoek zijn daartoe 40 Poolse arbeidsmigranten, veertien bedrijven, vijf uitzendbureaus, drie huisvesters, 21 gemeenten, veertien sleutelfiguren, 790 inwoners van Brabant en 24 omwonenden bevestigd.

Dit onderzoek laat zien dat er in de MRE kennis, visie, ervaring en een samenwerkingsstructuur is ten aanzien van arbeidsmigratie. De vraag is echter of er echt sprake is van een gedeelde visie en urgentie. Het lijkt erop dat niet overal voldoende eigenaarschap wordt genomen en daadkracht wordt getoond. Dit rapport bevat concrete aanbevelingen die zowel beleidsmatig van aard zijn, de uitvoeringspraktijk betreffen en die gaan over communicatie en participatie.

Video over presentatie van het rapport 'Van zorg naar sturing'

Lees het volledige rapport

Polen in de Langstraat

Het aantal Poolse arbeidsmigranten in de Langstraat is in korte tijd sterk toegenomen en zal volgens prognoses de komende tijd nog blijven stijgen. Het is nog onduidelijk of en hoelang deze mensen in de regio zullen blijven, maar een aanzienlijk deel van de arbeidsmigranten heeft zich al voor langere tijd in de Langstraat gevestigd. Wij hebben een kwalitatieve verkenning uitgevoerd waarbij zowel Poolse arbeidsmigranten, bedrijven en uitzendbureaus in de Langstraat zijn geïnterviewd. Het onderzoek in de Langstraat laat zien dat betrokkenen vooral met elkaar om de tafel zouden moeten om het arbeidsmigrantenvraagstuk in goede banen te leiden.

Hoe is het met de Poolse arbeidsmigrant in Nederland?

'Nederland: distributieland van Europa' kopte mijn NOS app een tijd geleden. Ons onderzoek in de Metropoolregio Eindhoven was toen net afgerond en ik moest meteen denken aan de verhalen van de vele mensen die ik had gesproken. Niet zozeer aan het werk in de distributiecentra zelf, maar aan het leven van de arbeidsmigrant, werkend achter de schermen in dit 'distributieland'.

Anna is verantwoordelijk voor de planning van uitzendkrachten binnen één van de grote distributiecentra in Noord Brabant. Ze heeft er hard voor moeten werken om deze arbeidspositie te bereiken. Toen ze in 2011 naar Nederland kwam, net afgestudeerd en op zoek naar een baan op niveau, begon zij helemaal onderop. Net als bijna alle mensen die ik interviewde, is ook Anna via het uitzendbureau begonnen als Pick & Packer. Op het moment dat je denkt door te kunnen groeien in een bedrijf, na een jaar of twee, drie, dan wordt je contract niet meer verlengd en moet je op zoek naar ander werk. Met veel doorzettingsvermogen, en misschien ook een beetje geluk, is Anna's jaarcontract uiteindelijk een vast contract geworden. Uit mijn gesprekken bleek dit echter meer uitzondering dan regel.

Bianca Szytniewski, MA

Bianca werkt als onderzoeker/adviseur bij de DSP-groep. Binnenkort promoveert zij op sociale geografie aan de Radboud Universiteit Nijmegen op het thema Cross-border shopping in European borderlands: A study of familiarity and unfamiliarity.

**Bianca Szytniewski interviewde voor ons 86 Poolse arbeidsmigranten.
We vroegen haar te reflecteren op de verhalen die ze tijdens haar veldwerk hoorde.**

In de praktijk gaat het werken via een uitzendbureau gepaard met 0-uren contracten, onregelmatige werktijden en heel veel flexibiliteit. Is dit een vrijwillige keuze? Voor sommigen zeker. Het biedt de mogelijkheid om zelf je werktijden te bepalen en naast het werk ook tijd over te houden voor andere bezigheden. Maar kom je als arbeidsmigrant naar Nederland, dan wil je graag veel werken. In dit geval kunnen 0-uren contracten, onregelmatige werktijden en de verwachte flexibiliteit juist leiden tot onzekerheid, stress en kwetsbaarheid. Is er volgende week wel werk? Kan ik deze maand de huur betalen? Kan ik “nee” zeggen tegen nachtdiensten? Vragen die steeds terugkwamen in mijn gesprekken met Poolse arbeidsmigranten. Velen krijgen te maken met een extreme vorm van het flexwerken. Niet ingaan op verzoeken tot nachtdiensten of overwerk blijkt moeilijk, dan wel onmogelijk. Weiger je, dan word je de week erop niet of minder ingezet. Want in een omgeving waar anderen wél bereid zijn om “ja” te zeggen, zijn er voor jou tien anderen. Dit heeft niet alleen gevolgen voor het aantal gewerkte uren, maar ook voor de stabiliteit in je dagelijks leven. Het één is onlosmakelijk verbonden met het ander.

Daarnaast maakt de afhankelijkheid van het uitzendbureau het er niet makkelijk op. De huisvesting en het werk van arbeidsmigranten worden vaak door het uitzendbureau georganiseerd. Het is zelfs een manier om arbeidsmigranten naar Nederland te trekken. Werk en huisvesting zijn geregeld, wie zou deze kans niet willen grijpen? Dat de woonomstandigheden niet altijd even goed zijn en gemeenten het moeilijk vinden om met de huisvesting van arbeidsmigranten om te gaan, blijkt steeds weer.

Dat de woonomstandigheden niet altijd even goed zijn, en gemeenten het moeilijk vinden om met de huisvesting van arbeidsmigranten om te gaan, blijkt steeds weer.

Kasia is vijftig jaar en werkt in de glastuinbouw. Ze is loyaal aan het bedrijf waar ze jaarlijks terugkomt als seizoenarbeider en doet het werk al meer dan tien jaar. Steeds via hetzelfde uitzendbureau. Het is altijd afwachten in welke woning je wordt geplaatst wanneer het seizoen begint. Zij is tevreden met haar kamer, maar haar collega's die net buiten de dorpskern wonen, hebben het dit jaar minder goed getroffen. “Je ziet het straks wel als je bij ze langsgaat”, waarschuwt ze me. Kasia overdreef niet; op verschillende plekken in het huis was er schimmel en het huis was vochtig. Het was geen prettig onderkomen na een dag hard werken. Op het moment dat ik Kasia en haar collega's sprak was het seizoen nog maar net begonnen.

Zijn er mensen die uit deze vicieuze cirkel weten te komen? Zeker. Sommigen is het gelukt door te groeien in een bedrijf en in vaste dienst te komen. Zoals Anna. Anderen hebben een eigen bedrijf opgezet. Mensen bouwen een leven op in Nederland. Tegelijkertijd zijn er ook arbeidsmigranten die hun leven organiseren binnen dit flexibele systeem. Zij bouwen juist hun leven verder op in Polen en werken steeds een paar weken in Nederland. Wanneer een uitzendbureau of bedrijf hen niet bevalt dan zoeken ze werk via een ander uitzendbureau. Een van de mogelijkheden die door de EU-wetgeving mogelijk is. Dit lijkt echter een kleine groep te zijn.

Bovendien, bij elk nieuw uitzendbureau begin je weer onderaan. Een nieuw uitzendbureau betekent een nieuwe werkgever en vaak ook andere huisvesting. Voor degenen die wel hun leven hier willen en kunnen opbouwen, vergt dit een groot aanpassingsvermogen en het vermogen om te gaan met een onzekere toekomst.

In elk gesprek vroeg ik de mensen naar hun woon- en werkervaringen in Nederland. Zo vertelde de dertig-jarige Michał mij dat hij op verschillende plekken in Nederland heeft gewoond. Breda, Raamsdonk, Emmeloord en Lisse zijn woonplaatsen die hij in de afgelopen vier jaar heeft aangedaan. Tegenwoordig woont hij in een klein dorp tegen de Duitse grens aan. Michał deed ervaring op in verschillende sectoren; distributie, bouw, productie en tuinbouw. Dat terwijl hij een bachelor heeft in vrijetijdsmangement en toerisme. Het belangrijkste is dat er werk is, vertelt hij mij. Daarna komt het wonen. Het wisselen van woonplaats wordt voor lief genomen.

De vraag naar flexibele arbeidskrachten zet door. Voorheen ging het vooral om piekmomenten in bepaalde seizoenen, maar nu lijkt het seizoen uitgesmeerd over het hele jaar. Wat betekent tijdelijkheid hier? De behoefte aan arbeidskrachten in Nederlandse bedrijven blijft. Werkzoekenden uit EU-landen zien mogelijkheden in het werkaanbod in Nederland en uitzendbureaus zien mogelijkheden om een actieve rol te spelen in de bemiddeling. Een keten die goed op elkaar lijkt aan te sluiten. Realiseren we ons wel dat het vaak gaat om jonge mensen die bezig zijn een leven op te bouwen.

Dat Nederland ‘het distributieland van Europa’ wordt, behelst meer dan een economische stimulans voor ons land. Het wordt gedragen door mensen die werken in de flexibele schil. Woon-, werk- en leefomstandigheden van deze groep werknemers staan vaak op nummer twee. Hoe gaan we hier verandering aan brengen?

Verder in de Langstraat

Een half jaar na de presentatie voor de wethouders in de Langstraat belden wij met Susan Brooijmans, beleidsmedewerker wonen voor de gemeente Waalwijk, en haar collega van economie Mathilde Mollenhorst om de stand van zaken te peilen.

dr. Marleen van der Haar

Marleen heeft een achtergrond als cultureel antropoloog en doet onderzoek naar het vraagstuk omtrent arbeidsmigranten.

Na de presentatie van het onderzoeksrapport voor de wethouders in de Langstraat intensiveerden de gemeenten hun regionale aanpak. Beleidsmedewerker wonen in Waalwijk Susan Brooijmans vertelt waar de aanbevelingen uit het rapport toe hebben geleid.

Allereerst is er nu een multidisciplinair overleg op Langstraat niveau, waarbij vanuit ieder van de drie Langstraat-gemeenten een van de drie hoofdthema's (werken, wonen en participatie) trekt. Beleidsmedewerker economie Mathilde Mollenhorst, die namens Waalwijk aan het overleg deelneemt, vertelt dat de drie gemeenten werken aan een kwaliteitskader en een convenant met de grootste werkgevers.

Daarnaast is er de regionale samenwerking in de regio Hart van Brabant; "het is goed dat ook op het niveau van Hart van Brabant gemeenten elkaar steeds meer vinden", vindt Brooijmans. Naast het belang van het lokaal en regionaal oppakken vindt ze dat het ook op de provinciale en zelfs landelijke arena moet worden geagendeerd.

Participatie

In april 2018 heeft een Lab Arbeidsmigranten plaatsgevonden, waarbij verschillende stakeholders met elkaar in gesprek gingen om acties te formuleren op huisvesting, participatie en beeldvorming. Bij deze werkvond waren inwoners, bedrijven, medewerkers van de gemeente, maatschappelijke partners en een aantal arbeidsmigranten aanwezig. De deelnemers zijn voornemens in de toekomst de samenwerking te blijven opzoeken. "Begin juli", vertelt Brooijmans, "gaan de deelnemers in een vervolgsessie opnieuw met elkaar om de tafel om met name het vraagstuk van huisvesting verder uit te diepen".

Huisvesting

In de gemeente Waalwijk zijn inmiddels de beleidsregels rond kamerbewoning aangescherpt; het aantal bewoners van een woonhuis in een homogene woonbuurt is teruggebracht tot vijf. Ook is er, in samenwerking met een projectontwikkelaar en een uitzendbureau, een gebouw voor tijdelijke huisvesting op een bedrijventerrein – een campus voor 400 personen - neergezet dat in juni geopend wordt. In de gemeente is daarnaast nog een zogenoemde campus, aan de rand van het bedrijventerrein ten noorden van de A59. De eerste fase wordt inmiddels al meer dan een halfjaar bewoond (ca. 100 plaatsen), de uitbreiding naar een totaal van 252 plaatsen volgt later, aldus Brooijmans.

Samen wonen en samen werken

Britte van Dalen MSc

Britte organiseerde groepsgesprekken met omwonenden van locaties waar grote groepen arbeidsmigranten wonen. Zij zet de leerpunten voor gemeenten en betrokken partijen op een rijtje.

'Polenpand'. Een locatie waar Poolse arbeidsmigranten, maar soms ook arbeidsmigranten uit andere landen, bij elkaar wonen. Een term die we regelmatig in kranten zien, waarvan de komst gewoonlijk voor onrust en commotie bij omwonenden zorgt. Vaak al voordat de locatie gerealiseerd is. Hoe komt dat, maar vooral, is daar iets aan te doen?

Als onderdeel van het onderzoek in de Metropoolregio Eindhoven hebben we op vijf verschillende plekken in de regio gesprekken gevoerd met bewoners van een wijk, waar een locatie is of wordt gevestigd in de nabije toekomst. Dit deden we met focusgroepen, waarbij een groep bewoners gevraagd werd naar hun houding, mening en ideeën. We wilden weten hoe ze de komst van zo'n locatie ervaarden, zowel terugkijkend vanaf het moment dat ze hoorden van de komst van de locatie, als de situatie nu.

De vijf locaties verschillen qua grootte en qua ligging. Het ging onder andere om een Magix Mix-locatie, waar uiteenlopende doelgroepen met een urgente huisvestingsvraag gemengd wonen, en om locaties waar uitsluitend arbeidsmigranten in een woonwijk of in het buitengebied verblijven. De grootte van de locaties verschilt; zo ging het om een locatie waar 100 arbeidsmigranten in een voormalig kantoorpand komen te wonen en een locatie waar 540 arbeidsmigranten samen verbleven in chalets op een recreatiepark.

Voor wat betreft de locaties die al gerealiseerd zijn, ervaren de omwonenden weinig overlast. Zo nu en dan speelt er wel eens wat, maar in principe waren de omwonenden die wij spraken tevreden. Over de communicatie vanuit de gemeente was men over het algemeen echter minder tevreden. Omwonenden voelden zich vaak onvoldoende geïnformeerd of ervaarden weinig ruimte om het gesprek aan te gaan. Daar waar een grote groep arbeidsmigranten bij elkaar komt te wonen, vinden omwonenden het belangrijk om hierover helder en tijdig geïnformeerd te worden. Geruchten en onduidelijkheid zorgen voor commotie. Bewoners maken zich zorgen, omdat ze niet precies weten waar ze aan toe zijn. En de gevoeligheden die al spelen in een wijk versterken die onrust vaak. De manier waarop een aankondiging van een locatie voor arbeidsmigranten door bewoners wordt opgepakt, verschilt per wijk en per situatie. Zo kunnen eerdere problemen in de wijk en de huidige relatie tussen inwoners en gemeente van invloed zijn.

Uit de gesprekken met omwonenden kunnen we een aantal leerpunten voor gemeenten opmaken aangaande het informeren van omwonenden en andere betrokken partijen:

Neem de bewoners serieus. Zij moeten zich betrokken voelen, het betreft immers hun directe woonomgeving. Informeer helder en tijdig, maar let er ook op dat je alle bewoners betreft. Misschien vervelendaan het begin van het proces, maar het voorkomt veel onrust en irritatie lopende het proces

Schep de juiste verwachtingen. En voorkom teleurstellingen! Wanneer je bijvoorbeeld een bewonersavond organiseert, helpt het om de bewoners vooraf te informeren over wat zij precies op die avond kunnen verwachten. Dat maakt een dergelijke bijeenkomst ook veel gericht.

Ken je wijk. Houd rekening met de context van de wijk waar een locatie gerealiseerd wordt. Niet alleen bij het realiseren van de locatie, maar ook bij het informatieproces. Een bepaalde aanpak werkt goed in de ene wijk maar niet in de andere.

Maak heldere afspraken met bewoners over het vervolgproces. Mochten er klachten of vragen zijn, dan moeten bewoners bijvoorbeeld weten waar ze naar toe moeten en hoe dit verder wordt opgepakt. Als je wil dat bewoners betrokken zijn, moet je dat zelf natuurlijk ook zijn.

Anna van Andel

Anna deed via onze contacten veldwerk voor haar scriptie voor de Master Management of Cultural Diversity (TIU) op de werkvloer van een distributiecentrum. Voor ons magazine schreef ze haar ervaringen op.

Wat doe je als de meerderheid van de mensen in een bedrijf van Poolse afkomst is? Hoe gaat het er dan aan toen in een bedrijf?

Om op deze vragen antwoord te vinden, ben ik een paar weken achter elkaar bij een bedrijf geweest. En omdat je er vaak het beste achter komt hoe iets eraan toe gaat door gewoonweg te kijken, heb ik daar zes dagen rondgelopen en vooral veel gekeken, geobserveerd. Wat me opviel is dat er veel verschillende talen worden gesproken. Naast Pools, zijn er ook mensen die Spaans spreken, of Russisch, of Lets. Hoewel Engels de voertaal is als er mensen van verschillende nationaliteiten een overleg hebben, mogen mensen onderling ook in hun eigen taal iets overleggen.

Natuurlijk wel alleen als er geen anderen bij staan, die het gesprek dan niet kunnen volgen. Om duidelijk te maken welke taal iedereen spreekt, dragen mensen naambordjes met daarop vlaggetjes van de talen die ze spreken afgebeeld. Zo kan je snel even checken in welke taal je iemand kunt aanspreken. Daarnaast zijn informatiebordjes in het Nederlands en Engels, maar soms ook in het Pools vertaald. Om nieuwkomers te begeleiden in het werk, zijn er speciale flex-coaches die hen daarbij helpen. Zij spreken meerdere talen, zoals Pools, zodat ze mensen ook in hun moedertaal kunnen helpen. Sommige nieuwkomers hebben een laag niveau Engels, waardoor ze de instructies van de werkvloer niet goed begrijpen. De flex-coaches maken hen dan zo goed mogelijk wegwijs in het bedrijf door hen uitleg te geven in hun eigen taal. Op de werkvloer vertalen andere Polen de instructies voor de nieuwkomers in hun moedertaal.

Hoewel sommige werknemers aangeven het niet altijd leuk te vinden dat er zoveel Pools wordt gesproken en dit ook voor buitensluiting van andere werknemers kan zorgen, zijn er ook mensen die het wél leuk vinden. Een Nederlandse werknemer zegt: "Ik vind het geweldig hier. Ik kan alle talen oefenen en dat vind ik echt heel leuk. Ik spreek zelfs al een beetje Pools."

DUURZAME ENERGIE

Monitor Duurzame energievoorziening in Brabant

Aardgasvrij wonen, elektrisch koken en rijden, andere vormen van verwarming; allemaal geluiden uit het nieuw vast te stellen klimaatakkoord. Maar hoe denken Brabanders over duurzame energie?

Energietransitie voor Brabanders met een smalle beurs

Wat als je de middelen niet hebt om te investeren in duurzame energie? Om die huishoudens met geen of beperkte investeringsmogelijkheden te betrekken bij de energietransitie richten wij een pilot in.

Onze expert aan het woord

Dr. Susanne Agterbosch is onze expert op het gebied van duurzame energie en participatie. Susanne is gepromoveerd met een onderzoek naar de ontwikkeling van de markt voor duurzame (wind)energie op het gebied van milieu en ruimtelijke ordening.

Monitor Duurzame energievoorziening in Brabant

Om inzicht te krijgen in het draagvlak (houding- en gedrag) onder Brabanders voor energiebesparing en duurzame energie, voerden we onlangs de tweede meting uit van de monitor Duurzame Energievoorziening in Brabant. Na een nulmeting in 2016 zal er, naast deze meting, nog een eindmeting in 2020 plaatsvinden, zodat ontwikkelingen over deze periode inzichtelijk worden.

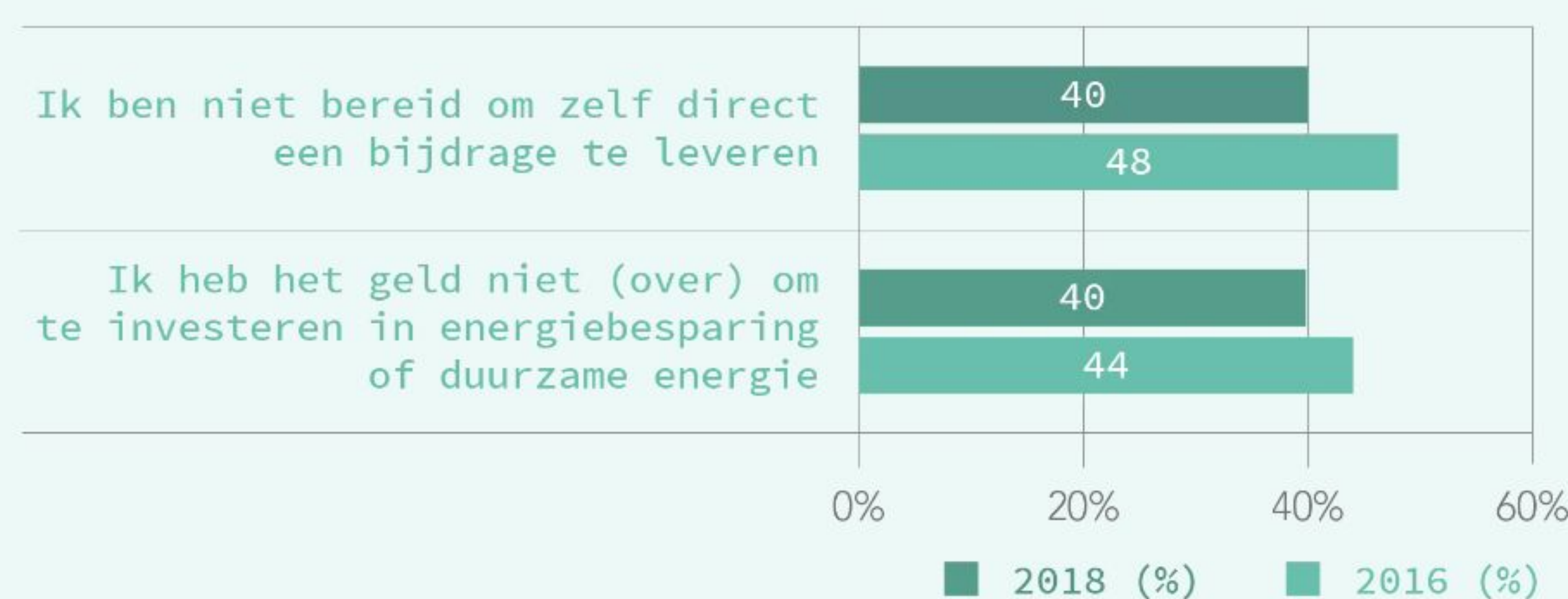
Brabanders ervaren de verandering van het klimaat als problematisch en het besef bestaat dat het gebruik van fossiele brandstoffen niet goed is voor natuur en milieu. In lijn hiermee vinden veel Brabanders vinden verduurzaming van de energievoorziening zinvol en nuttig. Wel zijn de meningen verdeeld over de vraag of dat op lokale, regionale of landelijke schaal moet gebeuren

Het rapport van de tweede meting zal binnenkort verschijnen, maar is op dit moment nog niet beschikbaar. Het rapport van de nulmeting in 2016 is wel in te zien, klik daarvoor op de button hieronder.

Rapport: Monitor Duurzame Energievoorziening in Brabant: 0-meting

Actiebereidheid en investeringsbereidheid lijken gestegen, maar er zijn ook zorgen

Meer Brabanders geven aan bereid te zijn om met straat- en/of buurtbewoners duurzame energie op te wekken, ten opzichte van 2016. En daarbij geven minder Brabanders aan niet bereid te zijn om een bijdrage te leveren. Er is dus nog steeds veel (of wellicht meer) potentie voor een wijkgerichte aanpak. Tegelijkertijd geeft 40% van de Brabanders aan niet bereid te zijn om zelf direct een bijdrage te leveren en ook heeft 40% het geld niet (over) om te investeren in energiebesparing of duurzame energie.

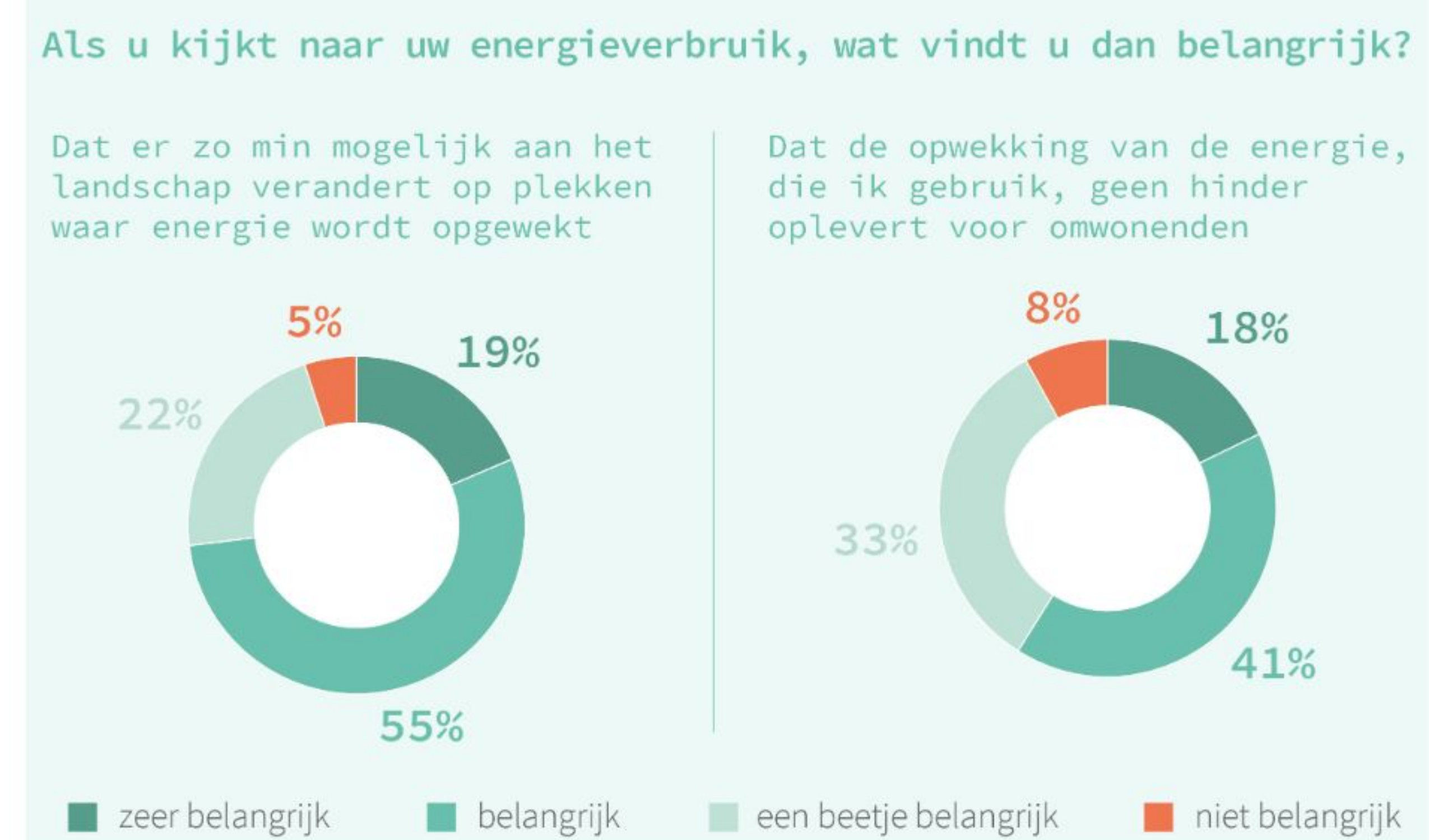

We kunnen hieruit concluderen dat er een grote groep Brabanders is, die niet zonder meer mee kan en/of wil doen aan verduurzaming van de energievoorziening. We moeten ons afvragen wie deze mensen zijn en hoe we hen kunnen bereiken. Om deze problematiek aan te pakken zijn wij op dit moment, samen met de provincie Noord-Brabant, bezig met het opzetten van een pilot project. Dit project zet in op de energietransitie voor mensen met een smalle beurs. Het gaat hierbij niet alleen om mensen die nu al hun rekeningen niet kunnen betalen, maar ook om mensen die geen ruimte over hebben om te investeren. Meer over energiearmoede en het pilotproject lees je verderop in het magazine!

Houding is niet hetzelfde als gedrag

Zetten we de bereidheid van Brabanders om te investeren en actie te ondernemen af tegen de algemene houding ten opzichte van energiebesparing en duurzame energie, dan zien we een verschil: de algemene houding is over het algemeen positiever dan de daadwerkelijke bereidheid. Algemene houding zegt dan ook niets over daadwerkelijk gedrag. Gedrag is toch een optelsom van motivatie, capaciteiten en gelegenheid.

Algemene duurzaamheidsoverwegingen lijken minder prioriteit te hebben zodra de opwekking van energie consequenties heeft voor de eigen (directe) leefomgeving. Zo zien we dat een meerderheid van de mensen er belang aan hecht dat de opwekking van energie zo min mogelijk hinder oplevert voor omwonenden. Ook vindt 74% van de Brabanders het (zeer)belangrijk dat het landschap zo min mogelijk verandert op plekken waar energie wordt opgewekt.

Brabanders hechten veel waarde aan betrouwbaarheid, betaalbaarheid en veiligheid

Brabanders hechten veel waarde aan de betrouwbaarheid, betaalbaarheid en veiligheid van de energievoorziening: meer dan 90% van de Brabanders vindt deze aspecten (zeer) belangrijk. Waar in 2016 duurzaamheidsoverwegingen naar voren komen in de prioritering van meest belangrijke aspecten, is dat anno 2018 iets minder het geval. In vergelijking met 2016 is de betaalbaarheid van energie nu hoger geprioriteerd. De beschikbaarheid van energie staat bij deze tweede meting wederom op één. De betaalbaarheid staat op twee en het voorkomen van schade aan natuur, milieu en klimaat staat op drie.

Energietransitie voor Brabanders met een smalle beurs

Nederland gaat wonen zonder gas. Elektrisch koken, elektrisch rijden en onze huizen anders verwarmen. In het nieuw vast te stellen klimaatakkoord zal de weg daar naar toe worden uitgestippeld: met kaders voor samenwerking tussen overheden, bedrijven, wijken én huishoudens. Deze weg zal hoe dan ook lokaal zijn beslag moeten krijgen. Overal, bij alle huishoudens!

Maar wat als je niets hebt met duurzaamheid, niet veranderingsbereid bent of geen geld hebt om te investeren? In Nederland heeft 10% van de huishoudens een te hoge energierekening ten opzichte van het inkomen. Zij hebben moeite met het betalen van de energierekening. Daarnaast heeft zo'n 15 – 20% van de particuliere woningeigenaren beperkte financiële mogelijkheden.

Deze problematiek vraagt om een gecombineerde aanpak vanuit in ieder geval energiebeleid, het sociale domein (armoedebestrijding, sociale veerkracht) en het ruimtelijke domein. Daarom helpt het PON de Provincie Noord-Brabant en Enpuls met het opzetten van een pilot project.

Doel van deze pilot is om aan te sluiten bij gemeentelijke initiatieven. Om te leren van innovatieve aanpakken van energiearmoede en daarmee nieuwe producten, diensten en werkwijzen op te leveren. Daarnaast beoogt de pilot samenwerkingsverbanden en kennisdeling te stimuleren zodat succesvolle aanpakken breder toegepast kunnen worden.

Online vragenlijst Brabantse gemeenten

In het voorjaar van 2018 hebben we een eerste verkenning gedaan door middel van een vragenlijst onder de Brabantse gemeenten. Gevraagd is naar de gemeentelijke ambities en projecten op het thema energiearmoede. Uit de enquête komt duidelijk naar voren dat gemeenten met betrekking tot het thema energiearmoede heel veel vragen hebben en behoefte aan samenwerking.

Werksessie Brabantse gemeenten

Vervolgens zijn we tijdens een werksessie met een aantal Brabantse gemeenten op zoek gegaan naar prioritaire leervragen en mogelijk bijpassende pilotprojecten. We zagen dat er nog relatief weinig projecten zijn waarin ‘energietransitie voor mensen met een smalle beurs’ de centrale opgave betreft. Ook hier kwam naar voren dat er veel behoefte is aan kennis(uitwisseling) en bewezen aanpakken. Vragen die leven hangen met elkaar samen, maar zijn grofweg in te delen in vijf categorieën:

1. Doelgroep in kaart / doelgroep differentiatie
2. Bereiken van de doelgroep (van WIE naar HOE)
3. Interne organisatie: binnen de gemeentelijke organisatie
4. Netwerksamenwerking met stakeholders
5. Financiering voor de doelgroep

De problematiek begeeft zich voor een belangrijk deel op onontgonnen terrein. Het vraagt om maatwerk in aansluiting op de leefwereld van burgers, waar emoties er toe doen en vertrouwen cruciaal is. Daarnaast vraagt het om organisatorische inbedding op het snijvlak van energietransitie en het sociaal domein. Tenslotte vraagt het om samen- en medewerking van veel verschillende partijen, zoals energiebedrijven, netbeheerders, woningcorporaties, financiers, lokale gemeenschappen én bewoners.

Opzetten pilot project

Op basis van de werksessie is besloten om in de pilot de focus te leggen op gebiedsgerichte energieprojecten met (daaraan toegevoegd) een inclusiedoelstelling. De gemeenten Bernheze, Breda, Helmond, Son en Breugel en Tilburg hebben in de werksessie wijkgerichte projecten naar voren gebracht. In samenwerking met deze gemeenten zal de pilot verder worden uitgewerkt en worden (lokale)samenwerkingspartners - woningcorporatie, branchevereniging, energiecorporatie, huurdersvereniging, VVE of bijvoorbeeld een Stichting Welzijnswerk - nadrukkelijk betrokken. De pilot krijgt in het najaar van 2018 verder vorm.

Onze expert aan het woord

dr. Susanne Agterbosch

Susanne werkt aan vraagstukken waar de sociale en fysieke leefomgeving samenkomen. Ze is gepromoveerd op onderzoek naar de ontwikkeling van de markt voor duurzame (wind)energie.

Energietransitie: ook voor huishoudens met een smalle beurs?

De gaswinning in Groningen wordt in 2030 helemaal stopgezet. Nederland gaat versneld wonen zonder gas. We gaan elektrisch koken en onze huizen anders verwarmen. Dat is niet alleen beter voor het milieu, maar ook voor onze energierekening. In het nieuw vast te stellen klimaatakkoord zal de weg daar naar toe worden uitgestippeld: met kaders voor samenwerking tussen overheden, bedrijven, wijken én huishoudens. Deze weg zal hoe dan ook lokaal zijn beslag moeten krijgen. Overal, bij alle huishoudens. Maar wat als je geen geld hebt om te investeren in duurzaamheid?

De onderliggende vraag hoe de investeringsbereidheid onder particulieren te mobiliseren is onverminderd actueel. Maar gaat – als we niet oppassen – voorbij aan al die particuliere woningeigenaren met beperkte financiële mogelijkheden (naar schatting 15 – 20% van de koopwoningen). Wat betekent de energietransitie voor deze huishoudens zonder investeringsruimte? Of voor mensen die niets hebben met duurzaamheid? Of niet veranderingsbereid zijn?

[Lees verder](#)

Energietransitie? Mobiliseer de investeringsbereidheid onder Brabantse burgers!

De overgang naar een CO2-neutrale samenleving is een zaak van iedereen: overheden, bewoners, bedrijven. Maar hoe doen we dat samen en op welke schaal? De Vereniging Brabantse Gemeenten (VBG) een themabijeenkomst over dit onderwerp. Bestuurders, beleidsmedewerkers en raadsleden lieten zich inspireren door het 'Kantelcollege' van Jan Rotmans – hoogleraar Transitiekunde – over de kanteling van het energiesysteem. "Transities beginnen bijna altijd van onderop", aldus Rotmans.

Maar eerst het beleid: de provincie heeft de ambitie om in 2050 energieneutraal te zijn. Om deze ambitie te behalen, is een versnelling in de Brabantse samenleving noodzakelijk. De provincie werkt daarom samen met partners (Brabantse Energie Alliantie) aan een Uitvoeringsprogramma Energie.

[Lees verder](#)

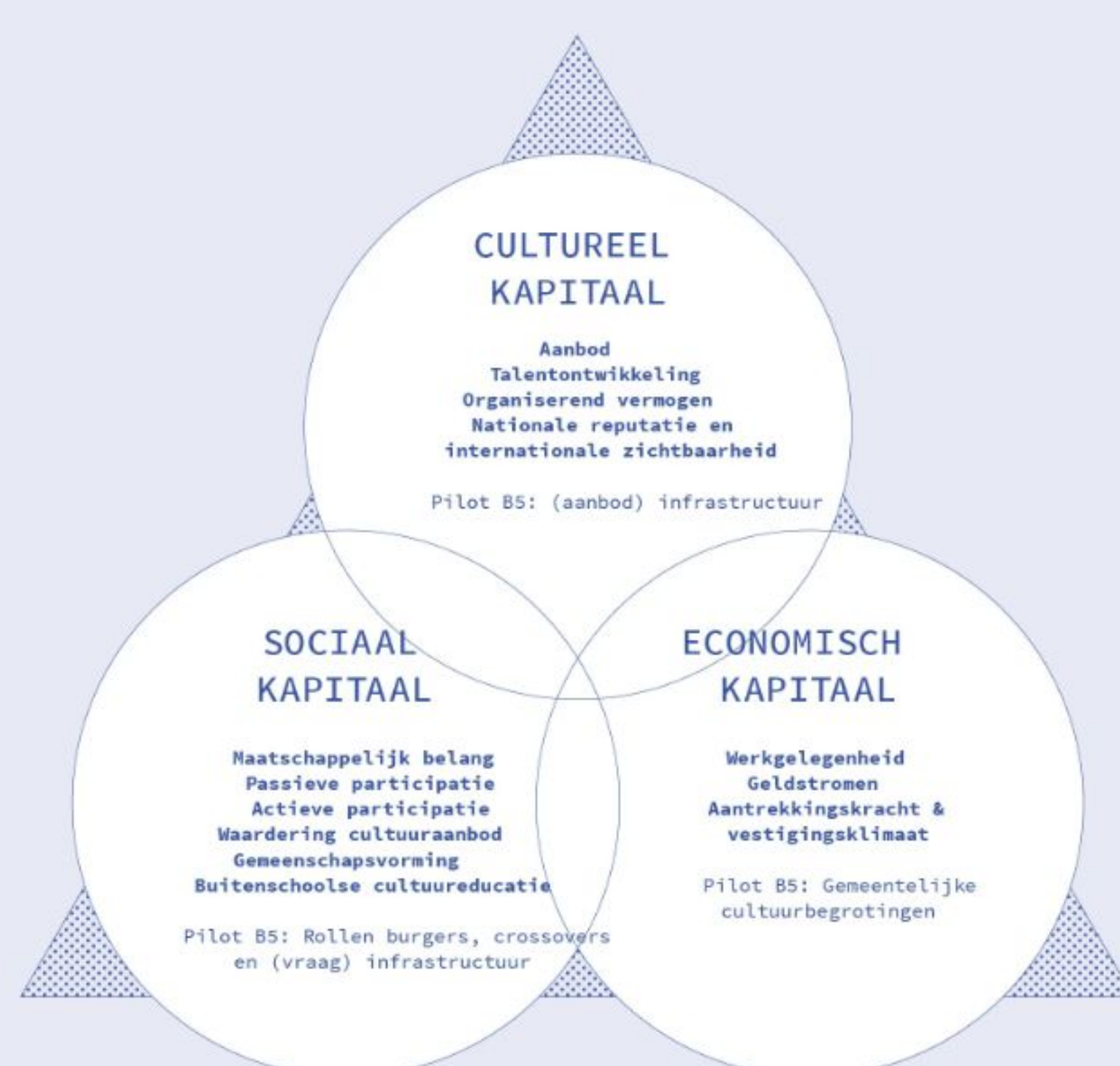

WAARDE VAN CULTUUR

Cultuur zorgt voor betekenisgeving en verbeeldingskracht. Maar ook voor sociale cohesie en bedrijvigheid. Geldt dat ook voor Brabant?

Wij hebben het afgelopen jaar, samen met vier andere partijen, gewerkt aan het onderzoeksproject **Waarde van cultuur**. Om te weten hoe ingespeeld kan worden op de specifieke kenmerken van een regio, door bijvoorbeeld beleidsmakers of medewerkers van culturele organisaties en instellingen, is het van belang te weten wat die regio kenmerkt. Met het verschijnen van dit eerste onderzoeksrapport Waarde van cultuur, dat tegelijkertijd een toestandsmonitor is, hebben beleidsmakers en cultuurwerkers veel van deze specifieke gegevens in handen.

De inzet van de monitor is om zowel te informeren over de staat van het culturele veld zelf, als over de relaties die dat veld heeft met andere velden. Het onderzoek wil hiermee een bijdrage leveren aan een compleet overzicht van de ontwikkeling van het culturele veld in Noord-Brabant.

Drie kapitalen

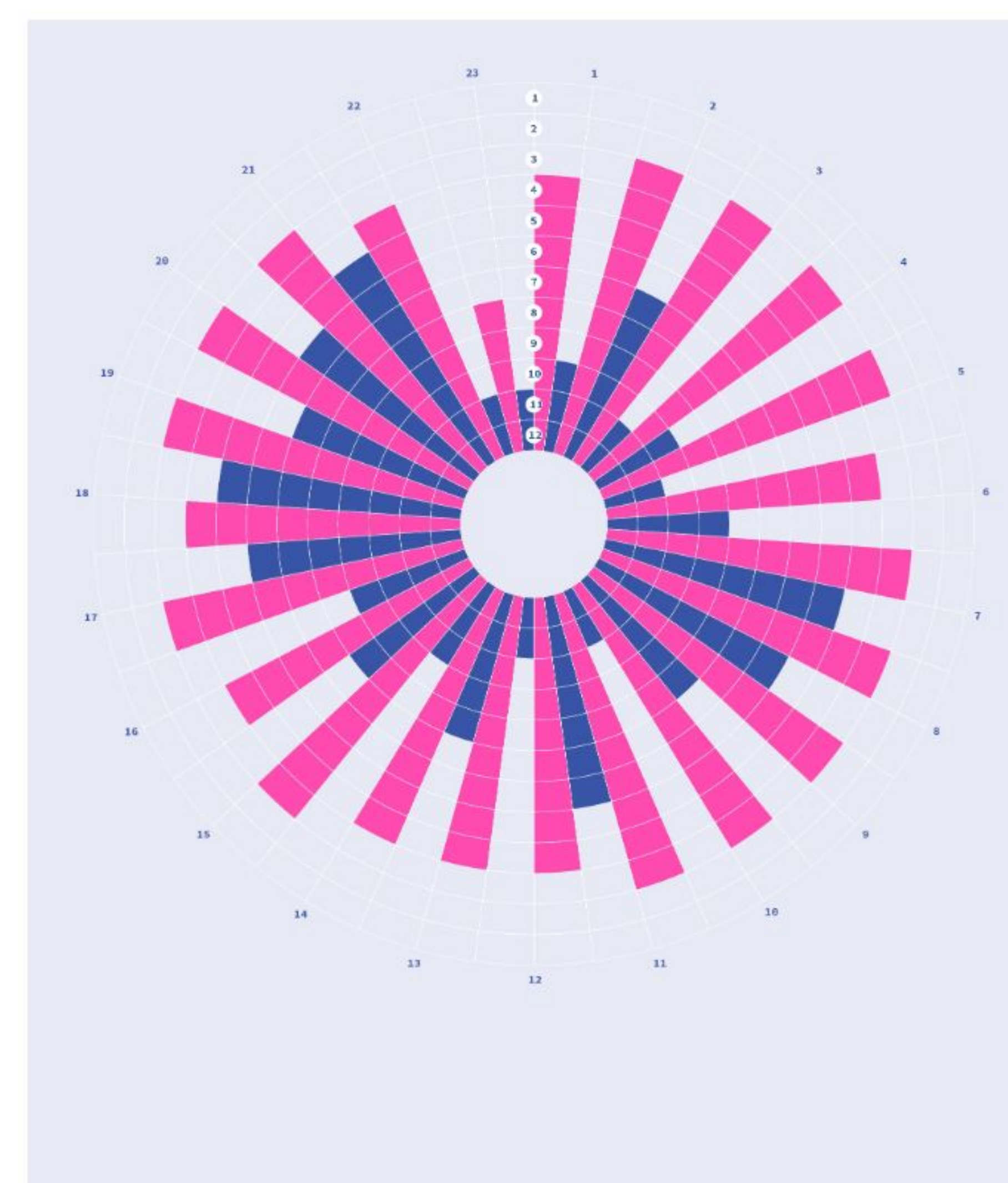
In de Cultuuragenda van de Provincie Noord-Brabant wordt verwezen naar een meervoudige waarde van cultuur. Cultuur heeft allereerst een intrinsieke waarde: de eigenstandige waarde en dynamiek van kunst en cultuur. We kijken hierbij vooral naar het cultuuraanbod en de ontwikkeling van culturele organisaties. Naast het perspectief van het culturele kapitaal, kan ook gekeken worden naar de sociale waarde of maatschappelijke betekenis van cultuur. Het gaat over de participatie met en waardering voor kunst en cultuur, en zo op het maatschappelijk draagvlak dat dit veld geniet. Tot slot beschrijven we in Waarde van cultuur de toevoeging van cultuur aan de Brabantse economie: we brengen onder andere de culturele werkgelegenheid, bedrijvigheid en vestigingsklimaat in beeld.

Met deze drie kapitalen brengen we de positie van kunst en cultuur in al haar veelzijdigheid goed in beeld. Dit kan als vertrekpunt dienen voor het vormen van regionaal beleid. Een helder regionaal profiel kan helpen in het maken van keuzes.

Het gaat goed met de cultuur in Brabant, maar er is ook huiswerk

Kijken we bijvoorbeeld naar het aanbod, dan staat Brabant op de 3e of 4e plek vergeleken met de andere provincies. Zetten we dit af tegen het aantal inwoners, dan komt Brabant echter minder goed uit de verf. Ook geeft slechts 34% van de Brabanders aan dat er voldoende culturele voorzieningen in de buurt zijn. Aan de andere kant: grenzen vervagen, ketengedachte verliest waarde en er zijn veel cross-overs. Er is veel activiteit buiten het gesubsidieerde domein om. Ook vinden Brabanders dat cultuur en erfgoed veel bijdragen aan de ontmoeting en verbinding tussen mensen, aan het saamhorigheidsgevoel van een buurt. De waardering voor cultuur is hoog en ook wordt er veel geparticipeerd: 93% bezoekt en 62% beoefent. Dit is maar een kleine greep uit de schat aan informatie die Waarde van cultuur te bieden heeft. Het volledige rapport is in te zien en te downloaden via onze site, en dan weet je ook wat het figuur hiernaast precies betekent!

[Lees het rapport: Waarde van Cultuur](#)

Een monitor is geen monitor zonder herhaling

Deze monitor is een toestandsmonitor en geeft een beeld van de stand van zaken van de culturele sector in Noord-Brabant op dit moment. Omdat we voor het eerst verschillende onderzoeken samenvoegen, waarvan sommige ook herhaalonderzoeken zijn, kunnen we zoals gezegd geografisch en in tijd vergelijken, wat nu al zeer zinvol is en een basis vormt van een samenhangende set data. Maar dat geldt niet voor alle indicatoren. Als geheel wordt de monitor steviger en waardevoller als we dit onderzoek herhalen. We doen dat bij voorkeur opnieuw in 2020.

Meer over de waarde van cultuur

[Lees het artikel](#)

Gerard Rooijackers sprak tijdens een keynote op de bijeenkomst van Waarde van Cultuur. Hij schreef er een artikel over in het Brabants dagblad van 20 juni 2018.

[Lees het voorproefje](#)

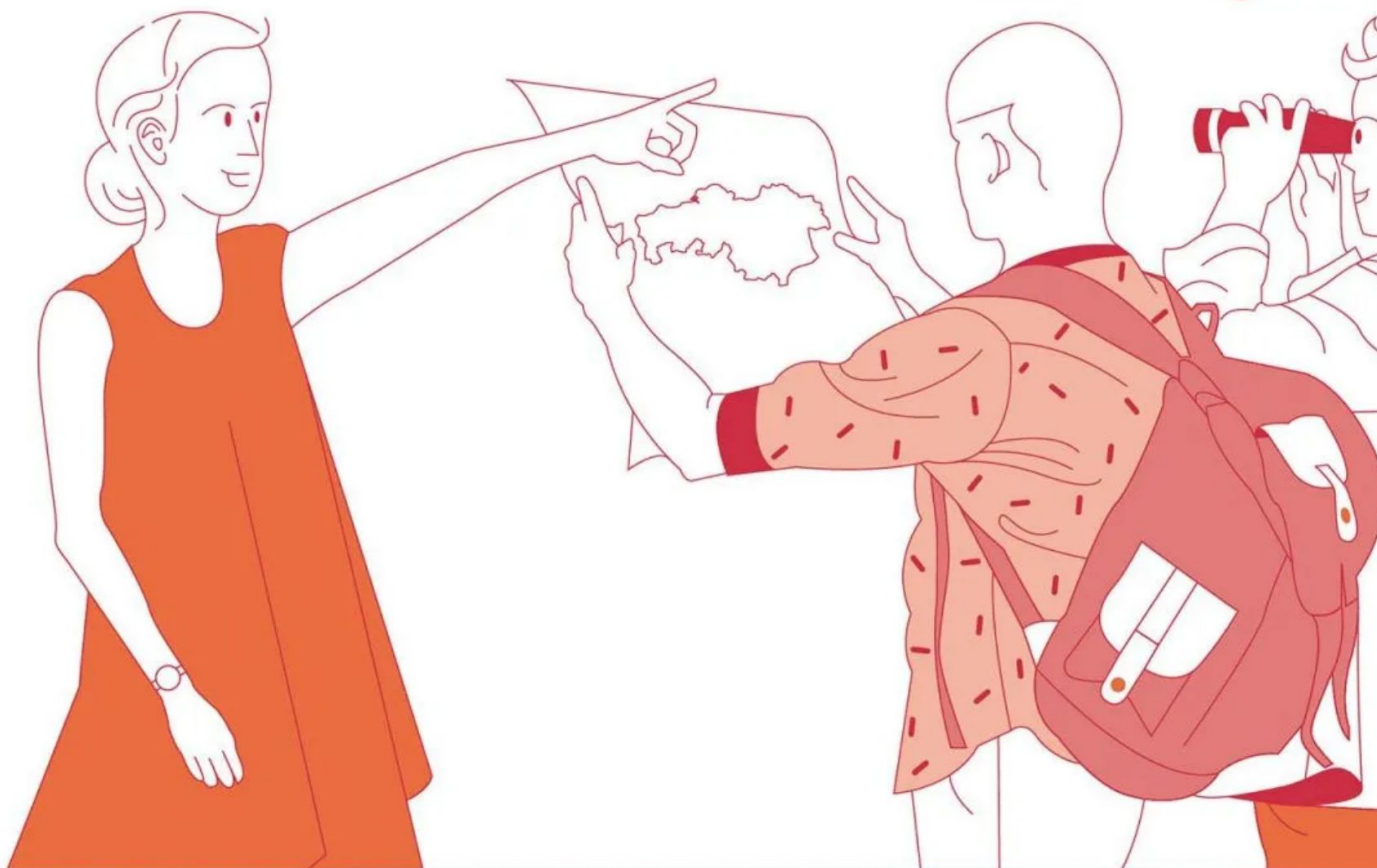
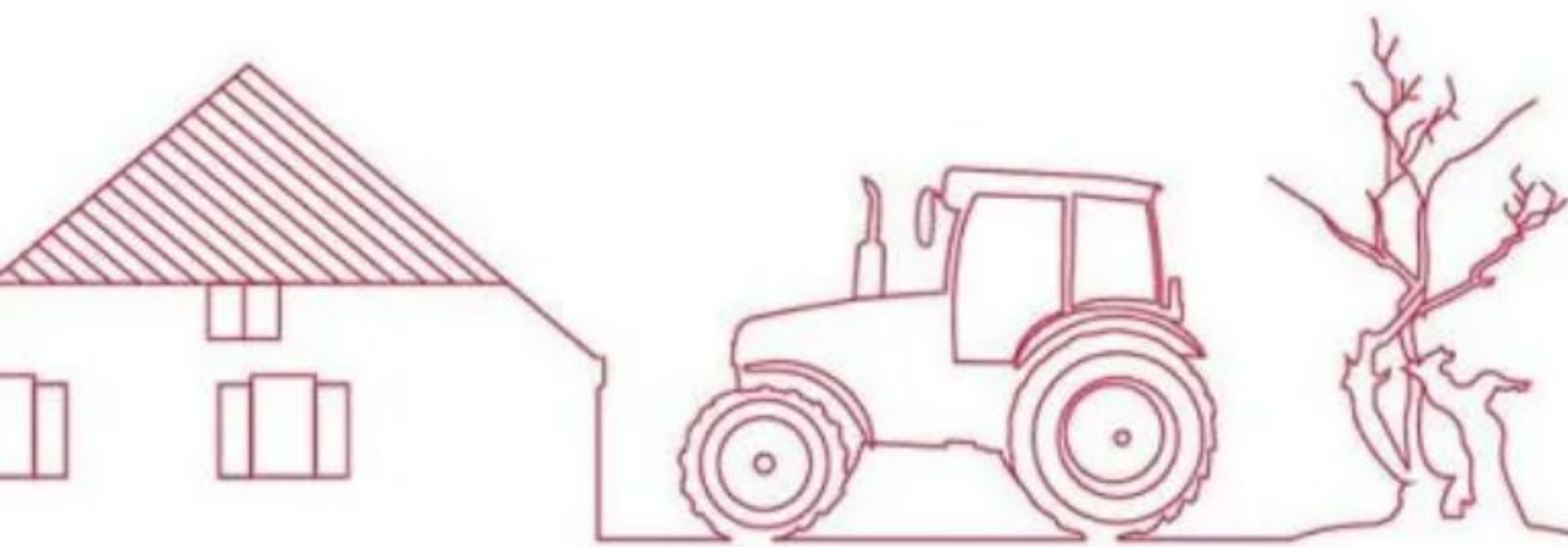
In het Brabants Dagblad en Eindhovens dagblad was zaterdag 16 juni 2018 een voorproefje van de resultaten te lezen in een interview met twee van de onderzoekers.

[Lees het blog](#)

Bo Broers en Britte van Dalen schreven een blog over het onderzoeksproject.

Expeditiegid Brabant

Opgaven, perspectieven en cijfers voor
Provinciale Statenverkiezingen 2019

EXPEDITIE BRABANT

Expeditegids Brabant

Het PON heeft samen met de Brabantse kennisinstellingen BrabantAdvies en Telos de Expeditegids Brabant uitgegeven. In de gids hebben we onze kennis en inzichten gebundeld. Naast de belangrijkste feitelijke ontwikkelingen in Brabant komen in vijf hoofdstukken de belangrijkste opgaven, inzichten en keuzes richting 2030 aan bod.

Brabant 2050

Hoe ziet Brabant er in 2050 uit? En hoe zien jongeren van nu dat? Presentator en regisseur Merlijn Passier is 45 jaar en vader van twee kinderen van 10 en 12 jaar. Hij maakt zich zorgen over de toekomst van zijn kinderen. Daarom onderzoekt hij in tien afleveringen hoe de wereld er uit ziet in 2050, als zijn kinderen net zo oud zijn als hij nu is. De serie is tot stand gekomen in samenwerking met het PON.

PON jaarverslag 2017

2017 was voor het PON een feestelijk jaar, en niet alleen omdat we 70 werden! Binnen Brabant hebben we vele projecten en onderzoeken opgepakt. Een aantal daarvan kunt u terug vinden in dit jaarverslag. Over arbeidsmigranten, huisvesters, bewoners en gemeenten. Over het ontwikkelen van dialoogvormen die gaan over wat werkelijk speelt en wat zelf te doen. Over de wereld van erfgoedgemeenschappen, en vrijwilligerswerk wat eigenlijk verantwoordelijkheidswerk is.

Expeditiegids Brabant

Het PON heeft samen met de Brabantse kennisinstellingen BrabantAdvies en Telos de Expeditiegids Brabant uitgegeven. In de gids hebben de drie kennisinstellingen hun kennis en inzichten gebundeld. Naast de belangrijkste feitelijke ontwikkelingen in Brabant komen in vijf hoofdstukken de belangrijkste opgaven, inzichten en keuzes richting 2030 aan bod.

De Expeditiegids is bedoeld om politieke partijen en de schrijvers van de verkiezingsprogramma's te helpen de juiste keuzes te maken en om die keuzes naar een aansprekend verkiezingsprogramma te vertalen. En voor eenieder die geïnteresseerd is in de toekomst van Brabant.

Het is een eerste stap in het verkiezingsproces en kan bijdragen aan het schrijven van een goed programma. In het najaar van 2018 organiseren de kennisinstellingen graag het inhoudelijk debat. De gids kan als basis dienen om met de Brabantse kiezer in gesprek te gaan.

De thema's van de vijf hoofdstukken: Concurrerend Brabant, Circulair en klimaatbestendig Brabant, Mobiel en verbonden Brabant, Gezond en samenlevend Brabant en (Be)sturend Brabant. In aparte kaders zijn andere thema's zoals Cultuur en erfgoed, Natuur, Werken en Leren en de Transitie Landbouw uitgelicht. De gids sluit af met tien (schrijf)tips voor een aantrekkelijk verkiezingsprogramma.

[Lees de Expeditiegids Brabant](#)

Meer lezen van het PON? Schrijf u dan in voor het ontvangen van ons volgende digitaal magazine!

[Inschrijven](#)